

POLITIK OCH MORAL

NÅGRA TANKEGÅNGAR OCH PERSPEKTIV HOS BENEDETTO CROCE

Av professor ALF NYMAN

1.

ÄR DET nödvändigt att antaga en radikalt oövervinnlig motsats mellan *politiskt* handlande och *moraliskt* handlande? Stå de emot varandra som svart och vitt, som ont och gott — så, som bl. a. en Machiavelli, en Fredrik den Store och en Camillo di Cavour höllo före? Eller låta de trots allt förena sig i en högre enhet? Ja, *måste* de icke i ömsesidigt intresse sluta sig samman, ingå en pakt med varandra, därest mänsklig historia skall få någon mening, bli någonting förmer än ett sista blodbesudlat kapitel ur de högre ryggradsdjurens zoologi och geografi?

Nestorn inom italiensk filosofi och kulturkritik allt intill 1952, hans dödsår, den man, vars obekväma stämma icke ens Mussolini vågade tysta och som på hegeliansk grund, med bjälkverk hämtat även från Giambattista Vicos kulturlära, uppfört en lärobyggnad av klart liberal innebörd, f. d. undervisningsministern i Nittis ministär, senator *Benedetto Croce*, på sin tid av Hans Larsson föreslagen till Nobelpriset i litteratur, har i sin skrift »Elementi di politica», 1925 — senare jämte ett par andra skrifter under samlings titeln »Etica e Politica» utgiven ånyo 1930 (3:e uppl. 1945; engelsk översättning av Salvatore Castiglione, London, George Allen & Unwins förlag, 1946) — givit sig i kast med denna föregivna antinomi mellan det moraliska och det politiska handlandets värld och om denna och därmed sammanhängande frågor givit en rad korta och kärnfulla besked, som alltjämt erbjuda intresse.

Den som i förväg är något förtrogen med denne författares tidigare och större arbeten, anar också, hur — åtminstone i sina huvuddrag — hans svar kommer att utfalla. Som omedelbara konsekvenser av den enligt hans mening förvända uppfattning, som anser ett svalg befast mellan politik och moral, pekar sålunda hans framställning energiskt på en lång serie av ologiska följsatser, formu-

lerade och dessvärre även praktiserade av den europeiska politikens män. Där är t. ex. satsen, att det ibland vore nödvändigt att öva ont för att befordra och uppnå något gott. Där är vidare påståendet, att privat etik vore artskild från offentlig etik — och, från motpartens (dvs. idealisternas och moralisternas) sida det ofta hörda uttalandet, att det vore omöjligt att blanda sig i politiken utan att få sina händer nedsölade. Slutligen är där den dristiga maximen, att det, därest så kräves, vore lovligt att i Statens intresse bryta löften eller begå mord. — Om alla dessa politiska valspråk förklarar emellertid Croce, att de äro ologiska och grundfalska, därför att vårt mänskliga samvete högt ropar till oss, att det i *intet* fall och under *inga* förebäranden är lovligt att svika ett löfte eller begå ett mord; att där heller icke gives en vardagsrummets och en den offentliga torgplatsens etik; att man ej genom lågsinnade handlingar kan uppnå något ädelt och gott, alldeles som ont och gott vore helt vanliga bytesvaror, så att mot ett visst kvantum av den ena svarade ett visst annat kvantum av den andra; att vidare våra händer under alla omständigheter måste förbli obefläckade; och att slutligen beskaffenheten av våra medel ej får stå i strid med beskaffenheten av våra mål.

2.

Med allt detta talar Croce för en politik inom den rena moralens rāmärken, alldeles som en gång Kant talade för en »religion inom det rena förnuftets gränser», och detta Croces yrkande står i fulltonig samklang med hans allmänna lära om värdenas dialektiska kretslopp. Några antydningar om den!

I det här åsyftade arbetet, »Elementi di politica», skymtar denna hans grunddoktrin f. ö. titt och tätt. Bland annat innebär den, att inom verklighetens värld gives det icke någon sfär av politisk och ekonomisk verksamhet, som kunde bestå helt avstängd och isolerad för sig själv. Vad vi överallt däremot möta, det är allenast »den andliga aktivitetens process», och i den förvandlas och förädlas det nyttiga oavslåeligt till det etiskt tillbörliga. Kretsloppet — »la circolarità» — går ständigt från (estetiska) uttrycks- och åskådlighetsvärden till (logiska) begreppsvärden, och från (ekonomiska) nyttighetsvärden till (moraliska) godhets- och osjälviskhetsvärden. Det ena förutsätter härvid det andra, bygger upp sig på det andra. Å ena sidan kan således intet moraliskt liv bestå och utvecklas, utan att allra först ett ekonomiskt och politiskt liv blivit grundat. Ä

andra sidan kan ej heller en på moraliskt medvetande helt blottad »politiker» tänkas. Enligt Croce komme nämligen detta senare på ett ut med att hävda, att en »politiker» — alltså en till maktutövning och nyttohänsyn helt försvuren varelse — kunde existera, utan att samtidigt vara en människa. Finnas likväl icke sådana ytterlighetsfall, sådana maktfråssare och nytto-monomaner? Nej — ty i sådana profiler och personnager ur hävden som en Nero, en Cesare di Borghia eller en Adolf Hitler ser en tänkare som Benedetto närmast ett slags påklädda varulvar. De tillhöra icke människosläktet.

Så mala då dialektikens kvarnar sin mäld, och i det värdenas stora kretslopp, som är historien, stå deras kvarnvingar aldrig stilla. För varje varv berikas så grundvärdena, successivt skjutande över till varandra nya förvärv av intuitivt-estetiskt, logiskt-begreppslig, ekonomiskt-utilistisk och universellt-moralisk art. »Cirkularitetens» lag är främst en värdeökningarnas och värdeöverföringarnas lag.

Detta får följder ej minst för Staten och statsbegreppet. I sista omgången blir nämligen då Staten ej längre en simpel nyttighetsinrättning av politisk och ekonomisk art eller en syntetisk sammansmältning av maktutövning (forza) och överenskommelse (consenso), av auktoritet och frihet (vad den på ett lägre värdeplan också är och bör vara). Nej, då framstår den, tack vare »cirkulariteten», som det mänskligas Ethos förkroppsligat; som en *etisk* stat eller kulturstat. — När därför Karl Marx, utgående från Hegels lära om »die bürgerliche Gesellschaft», betraktade den juridiskt-politiska ordningen uteslutande som en påbyggnad eller »överbyggnad» på den ekonomiska ordningen, så — inskräper Croce — förlorde honom denna delsanning till det elakartade misstaget att betrakta *även moralen* och allt övrigt, konst, religion, filosofi som sådana »överbyggnader» på det rådande, allt bärande produktions-systemet.

Om sitt viktiga, till en början en smula Janus-artade mellanhavande med marxismen och dess materialistiska historieskrivning meddelar oss också Croce i detta sitt politiskt-filosofiska arbete, att liksom han själv var en av de första i Italien att anbefalla ett studium av den materialistiska historieuppfattningens idéer, därför att de föreföllo honom väl ägnade att väcka den tidens (1890-talets) dåsiga, ensidigt »filologiskt» inriktade historiska forskning och föra den från frasernas över till fakticiteternas plan, så var han också en bland de första att påyrka, att vi borde göra oss ordentligt kvitt denna äldre hävdatecknings kvarlevande fördomar och retorik. Och detta, uttalar han, var för honom så mycket mer naturligt, som

han redan för ett trettiotal år sedan — alltså under slutet av 90-talet — varnade sina läsare för de metafysiska och naturalistiska förutsättningar, varpå i sin ordning marxismen med dess materialistiska historieuppfattning ytterst vilade; tydligen syftar han därvid på den grupp av historiska och ekonomiska studier och inlägg, som, publicerade på strö under åren 1895—1899, därpå förenades i volymen »Materialismo storico ed Economia marxistica» (1899; 5:te reviderade uppl. 1927). I medveten motsats till en sådan utslutande på ekonomiska samhällsförhållanden byggande världshistoria träder Benedetto Croce nu i breschen för en »etisk-politisk historia», ingalunda att förväxla med en s. k. moraliserande historieskrivning av viss äldre, förnumstigt mästrande typ. Följaktligen betraktar han också en renodlat ekonomisk tolkning av de historiska företeelserna såsom obotligt ensidig. En sådan har därtill enligt hans mening tappat bort förståelsen för den *äkta* dialektiken i det mänskliga skeendets värld. Den har icke längre ögon för grundvärdenas oavlåtliga kretslopp, allt enligt »cirkularitetens» lag, utan den har stirrat sig blind på ett visst slags värden: de ekonomiska, och på deras föregivna, av alla ortodoxa marxister entonigt framhävda följd företeelser: profithungern och »utsugningen».

3.

Klarast möter oss denna Croces neohegelianska, mäktigt utformade värdedialektik — här i dess tillämpning på politiken i dess förhållande till den moraliska sektorn — i ett uttalande som det följande:

»I själva verket är den fas, Stat och politik beteckna, en nödvändig och evig fas, men icke det hela; och det moraliska medvetandet och handlandet är en annan fas, ej mindre nödvändig och evig, vilken följer på denna första, framgående ur och återvändande till den andliga enheten.» I motsats till marxisterna bejakar nu Croce *båda* dessa faser, och han inskräpper det än en gång med förklaringen: »Förvisso, om den senare fasen — den moraliska — är oförstörbar, så är den första — den politiska — det icke mindre; men detta innebär endast, att denna senare icke får förstöra den förra utan i stället utövar ett ständigt inflytande på den, oavlåttligt bultar på dess dörr och oavlåttligt gör sig själv hörd och välkommen, låt vara i enlighet med den lag, som råder inom denna sfär.»

Så, alltså, ser den italienske tänkaren och ex-ministern händelse-spelet i världen och på detta sätt löser sig för honom, i kraft av »cirkularitetens» lag, den påstådda konflikten mellan politik och

moral. I denna oavbrutna återförvandling av moraliskt till politiskt (varvid detta senare likvisst till sin art förblir politiskt) ligger för Croce »människosläktets verkliga etiska framsteg, på samma sätt som i tankens återförvandling till poesi ligger fullkommandet av en ständigt rikare och djupare diktning» — ty också en överföring i denna riktning ligger inneburen i den grundvärdenas cirkulation, som för Croce utgör världshistorien; den kretsrorelse, som enligt sin natur visserligen förlöper från poetiskt-åskådligt till abstrakt-begreppsmässigt samt från politiskt-ekonomiskt till moraliskt-allmängiltigt, men som också kunde sägas fortgå i den motsatta rörelseriktningen, så till vida som vid varje följande varv varje »fas» i sig upptager och omvandlar hela det värdeinnehåll, som tillkommit under närmast föregående och samtliga föregående »faser» och varv. Härigenom renas och sovras efter hand också de medel och manipulationer, varmed den politiskt-ekonomiska verksamheten söker att förverkliga sina till idel nytta och maktsamling syftande mål. Därmed förvandlas även Maktstaten, krigar- och erövrarstaten, till den »etiskt-politiska Stat», där den dialektiska spänningen mellan politik och moral är övervunnen och där i frihetens skygd kulturen kan gå i blom.

Det härmed från Croce återgivna leder osökt tankarna till Hegel och doktrinen om »begreppets självrorelse»; men det bringar också i erinring Giambattista Vico och hans satser om kulturens »corsi e ricorsi», den antagligen närmaste förebilden till »cirkularitetens» lag i Croces egen filosofi. Till båda dessa tänkare står han i öppet erkänt lärjungeförhållande. Bägge har han ägnat betydelsefulla monografiska verk, där kritik och beundran hålla varandra i svävande jämvikt. Kanske står han dock Hegel ett steg närmare, i kraft av det för dem båda gemensamma dialektiska motivet, men också med hänsyn till det hos dem bägge starkt förhärskande historiska intresset. Till Hegel återvände han också gång på gång under sin senare mannaålders studier. Han översatte honom och uppmanade gärna sina besökare att på nytt och grundligt genomgå hans skrifter — dock med ögonfäste mindre på själva »paragraferna» än på »die Anmerkungen», där det konkreta historiska stoffet fanns sammanpressat. Och då för styvt ett kvartsekel sedan Croce i sitt sommartusculum (Meana di Susa) uppe i de piemontesiska alperna inför författaren av denna uppsats inledde sin filosofiska självdeklaration med det utmanande påståendet: »Det gives två filosofer i filosofiens historia: Aristoteles och Hegel» — så var gästens hövliga men oeftergivliga invändning visserligen

den, att — de nämnda båda storheterna i all ära! — det dock antagligen gaves ett par, tre stycken till. I varje fall, tänkte han, gavs det *en* humanist, av det stora formatet, rustad att inträda i den historien, nämligen Croce själv. Som humanist i den dubbla betydelsen av på en gång tjusad älskare och oblidkelig tuktare av det mänskliga framstår han även i detta fasthamrade lilla verk från 1925, som här bringas i erinring. Ej minst efter de senaste årtiondenas alla utsvävningar i diabolisk »livsrums»-politik och s. k. dynamisk utrikespolitik verkar denna hans skrift med makten av en stor sällsynt besinning. Den ger oss en energisk påminnelse om att varje politik, som icke omutligt respekterar den mänskliga moralens gränser, förr eller senare slutar i ett träsk av blod och skändligheter. — Ur detta träsk söker vår egen världsdal — och icke blott *vår!* — att efter de sjufalt värre katastrofåren 1940—1945 och under det »kalla» krigets många järnnätter famlande och oändligt mödosamt arbeta sig upp.

4.

Men en bok av en sådan den europeiska tankens grand seigneur som Benedetto Croce spänner alltid över en mångfald strängar, och i arbetets sista kapitel (med rubriken »Historisk pessimism» — »Pessimismo storico», sid. 350 ff.) tager dess författare sig samman till en slutuppgörelse med kulturkritikens och historiefilosofiens alla svartskådare och mjältsjuka. Det var f. ö. naturligt nog att efter de fasor världen hade undergått under blodsåren 1914—1918, och efter den röda, ryska och den svarta, italienska revolutionen litet till mans ta sig för att ordentligt tillse, hur det faktiska läget tedde sig, vilka politiska och moraliska ideal, som alltjämt stodo upprätt, och vilka, som lågo stympade eller slagna i skärvor. Framför allt var det oundgängligt för en tänkare med så levande historiska intressen, så vidsträckta perspektiv samt därtill med en så dristigt polemisk penna och avancerat framstegsvänlig livssyn som hans att offentligt taga ställning till den inträdda världssituationen; som liberal ex-minister hade han därtill sedan några år den fascistiskt-auktoritära regimen med dess spöknippen och munkavelhot tätast inpå sig. Skälen voro överhängande.

Croce tager också i denna sin salta *pro domo*-skrift från mellankrigsåren en överblick över den europeiska belägenheten i stort efter krigets och Versaillesfredens omvältningar. Först konstaterar han de »skuggor av pessimism», som i dessa år stryka tätande fram

över världen och som i skilda länder ha alstrat en litteratur i svart (una fosca letteratura), omfattande »redan ryktbara böcker, lästa av alla eller kända av alla»; — lämpligen kan man därvid tänka på verk som Oswald Spenglers »Västerlandets undergång» med dess jätteupplagor, på William Kay Wallace's »The passing of Politics» från 1924 och på andra liknande bokalster från samma tid. Det är en historiefilosofi nedtecknad vid klagomuren.

Om dessa och diverse andra »pessimismens skuggor» förklarar den italienske tänkaren, att de till vissa tider ha tyngt ned människoanden, för att åter till andra tider likt en ljusdimma förspridas för en vindpust, beroende på hur vi taga det och hur vi förstå det (secondo che la si prenda e comprenda; sid. 350).

Denna förmörkelse av den politiska och andliga horisonten kan nämligen uppfattas på mycket olika sätt. Först och främst — och detta är det vanligaste — kan den tolkas som vållad av ett knippe krafter, verkande utanför oss i enlighet med sina egna lagar. Under nattmaran av dessa krafter överfallas vi då av en hjälplöshetskänsla, eftersom hela detta kraftspel förutsättes äga rum *utanför* oss. Vi skönja därför ingen utväg att behärska eller reglera det. Det återstår oss följaktligen ingenting annat än att huka oss ned under bykvädret och, grubblande över detta de historiska krafternas tumult, i den omgivande världen spana efter *andra* krafter, i stånd att bjuda de förstnämnda spetsen eller att åtminstone dämpa deras skadeverkningar. Så grunda vi vårt hopp på dessa förutsatta motverkande krafter. Men, varnar oss genast Croce, det är ett vacklande hopp; ett hopp laddat med bävan. Ty då beror utgången helt av dessa yttre omständigheter och icke på oss själva. Antingen vi därvid hänge oss åt mer hoppfulla eller åt mer ängsliga stämningar, känna vi oss i främmande makters våld.

Croce anför en rad exempel på sådana farhågor för framtiden och på sådana, mot dem svarande, kanske ofta svekfulla tröste-grunder. Så bl. a. i fråga om den redan då mycket kalftrade »asiatiska faran», en aktuellare, mer dramatisk upplaga av den tidigare s. k. gula faran, som på sin tid belamrade tidningsspalterna och lämnade stoff till många resultatslösa, kusligt spännande diskussioner. Då befarar man, att vårt hörn av världen — vårt 1925 av ett första, nära fyraårigt världskrig skövlade europeiska lilla hörn — skall i våg på våg översvämmas av turanska folk, uppviglade och ledda av bolsjevismen. Det är en historisk ångestdröm, som i detta nu efter Koreakriget, och fyra år efter Croces död, men framför allt efter marskalk Bulganins och partisekreterare Chrusjtjovs

stora sydasiatiska propagandafärd, förefaller aktuellare och mer ofärdsbådande än någonsin; varigenom till den tidigare »gula» faran har sällat sig en nyare, »brun» eller »ljusbrun» sådan — allt efter de uppviglade folkens hudfärg.

Detta är skräcksynen, inbegripet dess spänningsfyllda, dagsaktuella förvecklingar. Men å andra sidan, nedskriver Croce, skakar man hela denna mardröm villigt av sig med den förhoppningen, att dessa asiatiska folkslag nog skola vackert hålla sig på mattan. Man tröstar sig med, att de varken skola utvecklas till kommunistiska masshorder eller till hänsynslösa nationalister, enligt europeisk måttstock. Eller omvänt möter man också på skilda håll klenmodiga uttalanden om, ja en förlamande förkänsla av kommunismens oundviklighet, »la fatalità del comunismo» (sid. 351). Skall således icke ändock — frågar man sig villrådigt — den marxistiska ideologi, som i Sovjet-Ryssland segrat under hammarens och skärans sinnebilder, breda ut sig i västerled och efter hand göra även vårt västeuropeiska kulturliv lika armt och grått enformigt som livet i »Sovjetparadiset»? Ja, skall den icke också inom de västeuropeiska, germanska och romanska länderna skapa diktaturer, auktoritära styrelsesätt, framkalla allsköns byråkratiska och byzantinska ämbetsformer, för att på denna väg förbereda en ny barbariets tidsålder för Europa?

Inför ängsliga frågor av dylik art söker man emellertid, med rätt eller orätt, en räddande tillflykt i tanken på de motståndskrafter, som slumra oförbrukade i vissa av Europas länder. Man förlitar sig på de känslor för hemland, framtid och förfäder, som — intalar man sig — alltjämt kunna bringas att flamma upp i den stora, pockande farans stund. Man efterlyser den ideella reserven.

Slutligen, och nu på helt andra händer, hyser man sina allvarliga bekymmer för Europas *religiösa* framtid och bävar inför möjligheten av en Orientens befarade andliga seger över Occidentens folk. Gentemot framtidsperspektivet av ett brahmaisms och buddhisms framträngande västerut klänger sig härvid måhända en och annan fast vid den tanken, att våra västerländska religioner och filosofiskt tuktade världsåskådningar trots allt skola hålla stånd, enär dessa senare »rymma inom sig elementen av dessa förstnämnda och av andra religioner, ehuru kritiserade och övervunna». (Särskilt för herrar hegelianer av den stränga observansen vore en sådan tröstgrund närliggande. Men gives det i existentialismens och vätebombens tidevarv sådana rationalistiska fossiler?)

Ungefär på detta sätt te sig farhågor och förhoppningar vid en frågeställning sådan som den hos Croce härmed antydda, och då historiens gång uppfattas som ett spel av *yttre* krafter och deras motkrafter. Det är i grunden ett trist naturalistiskt panorama, som då rullar upp sig för ögat, och inför den anblicken finns det mer än *en* anledning att misströsta om Europas framtid. Så var förhållandet redan 1924, då — enligt Förordet — Croce författade sin bok. Så är det än mera i dag.

Enligt Benedetto Croce kan emellertid sakläget betraktas med helt andra ögon och från helt andra utsiktspunkter. Detta sker, i den mån vi mäka bibehålla eller uppväcka i oss medvetandet om att »historien är, vad vi göra den till», och att allt övrigt kan lämnas ur räkningen. För Croce är detta det enda riktiga perspektivet. Se vi det så, tryckas vi icke längre till marken ens av våra bittraste historiska erfarenheter. De mörka molnbankarna glida i sår, och vi fyllas ånyo med »tilltro, sinnesfred, trygghet och hängivenhet för vårt verk» (e rinascono in noi la fiducia, la serenità, la sicurezza, l'ardore per l'opera nostra; sid. 351).

Så tänker och skriver till sina europeiska och amerikanska läsare år 1924, under fasciststyrets andra år och med det första världskrigets händelser i färskaste hågkomst, senatorn och liberalen Benedetto Croce — Europas flitigaste penna; därtill, och vad mera är, en av dess modigaste. Trots allt har han bevarat sin tro på förnuftets oförstörbarhet i en värld av våld, nöd och stupiditet i fruktbarande samverkan. Med den tagnerska versformeln vet han, fastare än någon, att

*»vad våldet må skapa, är vanskligt och kort,
det dör som en stormvind i öknen bort».*

Personligen hann han att uppleva både dess korta triumf och dess ärelösa fall — detta såväl inom det egna hemlandet som i världen utanför. Och på skriftens sista sida (sid. 352 i volymen »Etica e Politica») framkastar han det innehållsdigra, varslande spørsmålet: kunna dessa under krigsåren 1914—1918 genomlidna ohyggligheter åter en gång rulla fram över oss, eller — då i historien ingenting upprepas till punkt och pricka — kan något *liknande* tänkas övergå världen än en gång? Hans svar är detta: »Allting kan hända, men i detta 'allting' är tillika dess egen motsats inneburen.» (Italiensk text: Tutto può accadere, ma in questo tutto è incluso anche il suo contrario; sid. 352). Det mänskliga handlandet är nu

en gång underlagt motsatsernas hårda rytmik, däri följer Croce läromästaren Hegel. Därför bedömer han också världshändelserna så: ju värre — desto bättre! Ju våldsammare förtryck, desto starkare frihetsslidelse. Ju plumpare oförnuft, desto ärligare förnufts-törst.

Men ännu en fråga formar sig hos honom inför tidens arghet pockande på ett svar — nämligen spörsmålet: kunna alla dessa farhågor, dessa ångestdrömmar om den europeiska mänsklighetens framtida öden lända oss, trots allt, till gagn — som varnande hägringar, värda att hålla för ögonen, och som påminnelser om risker, dem vi löpa?

Svaret lyder kort så:

Risker lura i alla våra företag. Ständigt ha vi därför att behålla i sikte vidriga, varandra motsatta möjligheter och att till det yttersta skärpa vår intelligens, så att vi skönja verklighetens konturer tvärs igenom den dimma, vari vi måste handla. Ty handla måste vi, detta redan på grund av den värdedialektik, den »cirkularitetens» lag, som allt andligt liv är underlagt. Och *allt* liv är Andeliv.

6.

Den hållning inför framtiden, som härmed anbefalles oss, kunde möjligen, förutser Croce, förefalla en och annan alltför enkel, i bemärkelsen alltför platt (*semplicitico*). Han överväger därför själv, hurvida den icke borde fullständig genom närmare anvisningar i syfte att leda människorna segerrikt genom deras famlande försök att skapa *historia* av vad som händer och sker. Skulle det således vara till någon hjälp, ifall det uppstode »profeter», som väckte de dorska andarna och visade massorna vägen? Om det utgäves tändande lösensord, i stil med korstågstidens: »Gud vill det?»

Förvisso, svarar Croce sig själv, det vore en förträfflig sak — »sarebbe un bel fatto» — och den som hört honom tala och diskutera, tager näppeligen miste på det lätt maliciösa i tonfallet; personligen och i umgängelsen låg den glättiga malicen särskilt väl till för honom och den glimtar ofta även i hans böcker, omväxlande med det torrt, stickigt håfulla; hans sydländskt klara prosa rymmer åtskilligt attiskt salt på botten. Men, tillägger han så med syftning på de där tändande och rättledande profetorden, också i vår egen tid gives det appeller ägnade att ena folken, eller en god del av dem; uppfordringar och lösensord rikare på innebörd än korsfararformeln fordom. Det är alltså icke i *det* hänseendet,

det brister. Nej, det är förmågan och villigheten att taga dessa ord på blodigt allvar och följa dem, som fattas. Problemets hjärtpunkt ligger nämligen helt och hållet inom vårt mänskliga kunskaps- och viljeliv; och — inskräpa slutorden — »det finnes inga hjälpmedel, som kunna ersätta eller undsätta detta intellektuella och moraliska medvetande, därest det icke kan hjälpa sig självt». *Ave Ratio — spes unica!* Detta blir slutattityden.

Så ställes framtiden och med den ansvaret helt på oss själva. Vi ha i vår makt att skapa mening i historien; att, om än sent, förverkliga frihetens och rättens grundsatser. Göra vi det *icke*, lida vi endast, vad våra gärningar äro värda. Med inpräntandet av dessa satser lägger den neapolitanske tänkaren för denna gången pennan från sig. Han har sagt sitt ord.

Här är icke platsen att utbreda sig närmare över de inre spänningarna och svårigheterna i Benedetto Croces system, hans »Filosofia dello Spirito» eller »absoluta historicism», som han senast och helst ville se den kallad. Det förslår att anmärka, att den dialektik, »cirkularitets»-motivet innebär, är en *positiviteternas*, en de konträra motsättningarnas, ej, såsom hos Hegel, en negationernas och de skarpa motsägelsernas dialektik, och att man därför ej utan vidare förstår, vad som i Croces filosofi sätter det upprättade värdesystemet i kretsning, gör det dynamiskt och tvingar andelivet över från den ena värde-»fasen» till den andra. Varför dröja vi oss icke kvar i den lyriska åskådningens begynnelsestadium? Varför slå vi oss icke till ro i »intuitionens» vila, i stället för att splittra helheten, analysera sönder den och därmed kasta oss över i begreppstänkandets, i de urgröpta abstraktionernas logiska »fas»? Vad är det, som än vidare förmår oss att överge den praktiskt-ekonomiska livs-»fasen», det hektiska förvärvsbegärets och egennyttans stadium, vari millioner människor i alla världsdelar och länder finna sig förträffligt tillrätta i strävandet efter makt, guld och ära — eller, om så skulle vara, efter guld enbart, efter »business as usual» — för att därifrån förfoga oss över till den självbegränsningens, den de osjälviska bevekelsegrundernas och det allmängiltiga handlandets »fas», varmed kretsloppet når sin kulmen? Det värdesteget förefaller långt svårare och betydligt mer påkostande att uttaga än det förra: det som från åskådningsvärlden leder över till begreppsvärlden. Och vidare: varför just *dess* fyra, varandra parvis motsatta grundvärden — men inga andra? Varför ej rättsvärdena? Varför ej de erotiska värdena, knäsatta av bl. a. en sådan stram

värdeoretiker som Heinrich Rickert? Varför ej heller de religiösa värdena, i alla deras skiftande former från totempålen och amulettens till altarkalken? — Nu skall det visserligen alls icke förtigas, att Croce har sina karakteristiskt avspisande svar på alla sådana mer eller mindre närgångna frågor; det är endast det, att dessa hans svar omedelbart föranlåta nya frågor, nya invändningar. Även det förbehållet måste här tagas, att om värdecirkulationens lag verkligen skall vara en sådan ej blott för det enskilda mänskliga själslivet, utan samtidigt framställa den grundlag, enligt vilken det *allmänna*, övergripande, *globala* Andelivet utvecklar sig, *hos* och *genom* de mänskliga individerna, så bli vi, alla som en, enbart dess osjälvständiga ombud i historien; dess leddockor och trälar. Vi hemfalla åt en dialektisk nödvändighet, i sitt slag lika hård som den mekaniska och psykologiska determinismens i sitt. För Croce som tidigare för Hegel och Schelling gäller då, att

»Skalden, tänkaren och hjälten,
allt det härliga på jorden
verkar blint, som Anden vill.»

Men då får det heller ingen mening att — med Croce — vädja till vårt historiska ansvar, vårt personliga initiativ, eller att än så väl-taligt uppfordra oss till helhjärtat engagemang i tillvarons väldiga konfliktspel, eftersom det som sker, ändock sker — allt i kraft av grundvärdenas dialektiska kretsrorelse. Historien går, i öst som i väst, sin bundna, gilla gång, våra ansträngningar och offer för-utan.

Men nog därom. Innebär än detta sista således, filosofiskt talat, en skarp inkonsekvens hos Croce, är det likväl en *hedersam* inkonsekvens; en sådan som röjer det renast, oryggligt mänskliga hos honom och mot vilken t. o. m. änglarna tvingas småle. Och av detta innersta grundkynne hos honom bevarar texten, i ordval som tonfall, levande spår. Den, som haft förmånen att få föra tvångsfria samtal med honom, dels i hans sommarhem uppe i piemontesiska alperna, dels i hans rika privatbibliotek nere i Neapel, och behållit i minne klangen av stämman, denna fasta, durklingande, metalliskt segervissa stämma, kan ånyo höra den, livslevande, tala till sig genom »Elementi di politics» kapitel och satser — ja till och med tvärs igenom Salvatore Castigliones engelska tolkning av dem. I skriften från 1925 klingar den stämman lika stridsglad och ideellt oböjlig som någonsin i hans mognare ungdoms och tidigare manna-ålders verk.